

UDK 81'373.22:58

Danijela Đorović

Milica Mirić

Univerzitet u Beogradu

Filozofski fakultet

SVETITELJI I VERSKI PRAZNICI U KONTEKSTU IMENOVANJA BILJAKA U FRANCUSKOM, ITALIJANSKOM, ENGLISKOM I SRPSKOM JEZIKU

Apstrakt: Narodni nazivi biljaka predstavljaju specifičan sloj leksike svakog jezika, pogodan kako za lingvističku analizu, tako i za ispitivanje kulturnih osobnosti sredine u kojoj su nastali. Na osnovu uvida u referentnu literaturu iz oblasti botanike zapaženo je da značajan broj naziva biljaka svojom strukturom upućuje na mnoge religijske pojmove. U radu se sagledava uticaj religije i narodnih verovanja kao šireg kulturnog konteksta na imenovanje biljaka u francuskom, italijanskom, engleskom i srpskom jeziku. Ovo kvalitativno istraživanje deskriptivnog karaktera upisuje se u polje leksičke semantike i koristi etnolingvistički teorijski okvir za komparativnu semantičku analizu narodnih imena biljaka. Kriterijum za sistematizaciju prikupljene građe bila je motivacija postupaka pri denominaciji biljaka, te je korpus podeljen na fitonime motivisane ulogom svetitelja i fitonime motivisane praznovanjem svetitelja. Uočava se da je narodni nominator u nazive ugradio različita verovanja u zaštitne i isceliteljske moći pojedinih svetitelja, te ne čudi što se pokazalo da je većina analiziranih biljnih vrsta iz grupe lekovitih biljaka. S obzirom na činjenicu da su ispitivani jedan germanski, dva romanska i jedan slovenski jezik, jasno je da je kulturni kontekst bitno odredio motivaciju denominacijskih postupaka i pokazao se kao nezaobilazna komponenta ovog tipa leksičko-semantičke analize.

Ključne reči: fitonimi, motivacija, onomasiološka analiza, denominacijski postupci, francuski jezik, italijanski jezik, engleski jezik, srpski jezik

1. Uvod

Ako je jezik najbolje ogledalo ljudske kulture, a leksika svakog jezika ključ za otkrivanje kulturno specifičnih idejnih obrazaca različitih naroda (Wierzbicka 1992, 22) onda nije neobično što narodno imenovanje biljaka i dalje zaokuplja pažnju istraživača koji nastoje da otkriju kako vanlingvistički kontekst utiče na motivaciju u denominacijskim postupcima u jednom jeziku. Svaki pokušaj da se odgonetne mehanizam imenovanja flore nužno polazi od naročitog odnosa koji je čovek od davnina uspostavio s biljnim svetom čije su odlike bitno određivale njegov opstanak, svakodnevni život i rad. Pronikavši u osnovne tajne flore, njenu blagotvornost s jedne, ali i škodljivost s druge strane, čovek tradicionalnog društva je u tumačenju njenih karakteristika posegnuo za magijskim i religijskim sadržajima. U natprirodnom

i onostranom tražio je uzroke lekovitosti ili otrovnosti biljaka i u skladu s tim gradio saveznički ili antagonistički odnos prema njima (Zečević 2007: 549). Otuda je u imenovanju biljaka značajnu ulogu imao religijski kontekst. Brojne biljne vrste, naime, dobile su nazive prema božanstvima ili njima posvećenim praznicima. Tako je oblast botanike sa svojim predlineovskim taksonomijama u koje je utkano bogato kulturno nasleđe svakog naroda dospela u žižu interesovanja proučavalaca folklora, kulture, tradicije ali i lingvistike i leksikologije.

Imenovanje biljaka vrši se putem određenih tvorbenih i denominativnih postupaka koji su karakteristični za datu kulturu i odražavaju jezičke osobenosti sredine u kojoj se imenovanje vršilo (Crevatin 2002). U zavisnosti od okolnosti u kojima se jezik razvijao, ovako nastali fitonimi postali su ili deo leksičkog fonda standardnog jezika, ili su pak ostali prevashodno vezani za određeni regionalni ili dijalekatski leksički sloj (Penzig 1972, Zamfirescu 2017: 6–7). To znači da je fitonimija uslovljena i lingvističkim i vanlingvističkim kontekstom.

Bez obzira o kojem jeziku da je reč, narodni nazivi biljaka pripadaju starom sloju leksike koji se može proučavati na različitim nivoima, od morfološkog, preko motivacionog i semantičkog do lingvo-geografskog (Scarlat and Signorini 2006–2007: 101).

Utvrđivanje osnova na kojima počiva imenovanje biljaka, odnosno spoznaja načina na koji su nazivi biljaka motivisani čine glavne elemente za ispitivanje semantičke prirode narodnih naziva biljaka. Upravo ta semantička motivacija u denominativnim postupcima uopšte, pa i u fitonimiji, jeste najznačajniji izvor nastajanja novih reči u jeziku. Već postojeće lekseme dobijaju sekundarna značenja zahvaljujući uspostavljanju veze (na osnovu postojećih ili pripisanih sličnosti) između prethodno imenovane i neke druge realije. Pri tome morfološke i fonološke odlike lekseme ostaju nepromenjene, a semantičke novotvorenice rađaju se iz novih kombinacija sema sadržanih u označenom.

Ukoliko je ime biljke nasleđeno, pozajmljeno ili asimilovano, ili se pak njegovo poreklo ne može utvrditi, govorimo o nemotivisanim fitonimima. Međutim, u slučajevima kada se narodni nominator pri imenovanju služio elementima vanlingvističkog okruženja reč je o motivisanim fitonimima, a tipovi motivisanosti mogu biti različiti. Narodni nominator, naime, uočivši biljku i upoznavši njene karakteristike, putem asocijacija dovodi u vezu te osobenosti sa predmetima, verovanjima i pojavama koje poznaje. Najčešći podsticaj za imenovanje predstavlja izgled biljke, njenog cveta, ploda, lista, korena, a dodatni može biti i neko njeno ne baš vidljivo svojstvo. Pri denominaciji, narodni nominator koristi deskripciju ili metaforizaciju. Dok se nazivi biljaka nastali deskripcijom na osnovu izraženih morfoloških ili upotrebnih odlika biljke definišu kao neposredno motivisani, posredno motivisani fitonimi nastaju kada se denominacija vrši uspostavljanjem asocijativnih veza između biljke ili njenih delova s nekim obeležjima predmeta, običaja ili verovanja (Špis-Čulum 1995: 408–409, Mirić 2007: 102). Tu ključnu ulogu igra metaforizacija, koja jasno pokazuje u kojoj je meri narodni nominator bio vešt, raznovrstan i kreativan da svakoj biljnoj vrsti pripiše odgovarajuće ime (Zamfirescu 2017: 7).

2. Problem istraživanja: predmet, cilj i korpus

Ovaj rad deo je šireg istraživanja morfo-sintaksičkih i semantičkih osobnosti narodnih fitonima u francuskom, italijanskom, engleskom i srpskom jeziku, a koji su motivisani različitim religijskim sadržajima. Ovo kvalitativno istraživanje deskriptivnog karaktera upisuje se u polje leksičke semantike i koristi etnolingvistički teorijski okvir za komparativnu semantičku analizu narodnih imena biljaka. Konkretno istraživanje ispituje postupke u imenovanju biljaka u ova četiri jezika sa semantičke strane. Analizirani su fitonimi koji u svom sastavu sadrže imena svetitelja i sa njima povezanih verskih praznika. Onomasiološka analiza koja je korišćena obuhvatala je ispitivanje izvora motivacije prilikom imenovanja (semantička analiza) i utvrđivanje odnosa između jezičkog oblika fitonima i kulturnog konteksta u kojem je on formiran i kojim je u značajnoj meri određen (etnolingvistička analiza). Pored toga, rad se bavi i pitanjem podudaranja naziva u ispitivanim jezicima. Iako geosinonimija kao termin pokriva dijalekatske varijante leksema (Samardžić 2011) u radu se primenjuje na međujezička poklapanja fitonima. Da bi se fitonimi okvalifikovali kao geosinonimi od značaja je bilo podudaranje u onom delu naziva biljke koji se odnosi na ime svetitelja ili praznika.

Korpus sačinjen za ovo istraživanje broji 285 fitonima (80 u francuskom, 70 u italijanskom, 58 u engleskom i 77 u srpskom jeziku) koji se odnose na 122 biljne vrste. Pristup formiranju korpusa nužno je morao da bude interdisciplinarni i obuhvatio je sve raspoložive podatke kako iz lingvistike, tako i iz botanike, farmakognozije, narodne medicine i etnologije. Građa je mahom ekscerpirana iz literature koja datira s kraja XIX i iz prve polovine XX veka jer sadrži najbogatiji repertoar narodnih imena biljaka (San Giorgio 1870, Britten, Holland 1886, De Gubernatis 1878, Šulek 1879, Folkard 1892, Sofrić 1912/1990). Naime, novija literatura bazira se prevashodno na latinskim nazivima, njihovim prevodnim ekvivalentima (posebno u italijanskom jeziku) i jednom, može se pretpostaviti, najfrekventnijem ili najreprezentativnijem narodnom nazivu. Ona je bila od velike koristi za proveru biljne vrste o kojoj je reč, s obzirom na činjenicu da se lineovska taksonomija zasnovana na latinskom jeziku i dalje međunarodno primenjuje (Simonović 1959, Garnier, Bézanger-Beauquesne, Debraux 1961, Nikolov 1996). Za utvrđivanje veze između imenovanja i narodnog verovanja i/ili običaja konsultovana je etnološka literatura, dok su upotrebne vrednosti biljke koje bi mogle stajati u osnovi imenovanja sadržane u literaturi iz oblasti narodne medicine i farmakognozije (Tucakov 1948, Paris, Moyse 1965, Capasso 2011).

3. Rezultati istraživanja i diskusija

Uvidom u korpus odmah se može zapaziti da se u strukturi fitonima javljaju najrazličitiji i veoma brojni sanktoremi. U ovom smislu ističu se francuski i italijanski jezik kod kojih je više od polovine zabeleženih fitonima imenovano po drugom svetitelju. Tako je u francuskom jeziku zastupljeno 39, a u italijanskom 35 sanktorema. U engleskom jeziku uočava se manja raznovrsnost sa ukupnim brojem od 26 sanktorema. Srpski jezik beleži najmanji broj imena svetitelja, njih 18, kada se uključe i katolički svetitelji. Zanimljivo

je da su pojedini fitonimi sačuvali od zaborava neka, bar u našem kulturnom kontekstu manje poznata, imena svetitelja kao što su: *Saint Fiacre*, *Saint Taurin*, *San Brunone*, *Santa Cunegonda*, *St. Bennet*, *Sveti Urh*. Uočeno je i da se u engleskom i srpskom jeziku povremeno izostavlja epitet *saint/ sveti*, pa se onda mogu sresti fitonimi poput *Herb Robert*, *Peter's cress*, *petrovsko cveće*, *vidova trava*. Motivacija za denominaciju se u ovakvim slučajevima, bez uvida u relevantnu literaturu, može pogrešno protumačiti i dovesti istraživače u zabludu da je reč o svetovnim vlastitim imenima.

Imena nekih svetitelja učestalija su u sastavu fitonima u odnosu na ostale. Tako se, na primer, u francuskim fitonimima sanktorem *Saint Jean* javlja kod 7 biljnih vrsta, njegov italijanski pandan *San Giovanni* sreće se u 10 slučajeva, a engleski *St. John* 6 puta. I neki drugi svetitelji češće su poslužili narodnom nominatoru za imenovanje različitih biljaka. U francuskom i italijanskom jeziku to su *Saint Pierre/San Pietro*, *Saint Jacques/San Giacomo* i *Saint Joseph/San Giuseppe*. U slučaju engleskog jezika beleži se više fitonima motivisanih sanktoremima *St. Peter* i *St. James*. U ovom pogledu srpski jezik ispoljava neke specifičnosti koje su i kulturno-istorijske uslovljene. Naime, korišćeni izvori građe delimično datiraju iz perioda srpskohrvatskog jezika, te uključuju i njegovu zapadnu varijantu. Tako se, na primer, pored imena *Sveti Jovan* pojavljuje i *Sveti Ivan*, te su ova dva oblika u radu tretirana kao jedan isti sanktorem. Analiza dela korpusa koji se odnosi na srpski jezik pokazuje i da su sanktoremi *Sveti Jovan/Ivan* i *Sveti Petar* daleko najzastupljeniji. Na osnovu etnološke literature može se pretpostaviti da je uzrok ovome brojnost običaja i predanja vezanih za ove svetitelje. Prvi, *Sveti Jovan/Ivan*, javlja se kod 11 biljnih vrsta na koje se odnosi 25 fitonima, a drugi, *Sveti Petar*, sreće se u nazivima 23 biljke u okviru 13 biljnih vrsta. Ovakav nalaz još jedna je specifičnost srpskog jezika jer se u okviru pojedinih biljnih vrsta više puta ponavljaju različiti morfološki oblici pomenutih sanktorema. Na primer, biljna vrsta *Crithmum maritimum* L. nosi imena *trava svetog Petra*, *petrovac*, *petrovnjak*, *petrovo zelje*, a *Galium verum* L. *ivanjsko cveće*, *jovanova travica*, *svetojovanska trava*, *ivanovo cveće*, *ivanova trava*, *ivan-cvet*.

Da bi se utvrdila precizna motivacija za imenovanje, fitonimi iz korpusa podeľjeni su u dve velike grupe – fitonimi motivisani ulogom svetitelja i fitonimi motivisani praznovanjem svetitelja ili nekim velikim hrišćanskim praznikom.

3.1. Fitonimi motivisani ulogom svetitelja

U prvoj grupi fitonima zapažene su različite uloge koju je za narodnog nominatora svetitelj imao prilikom imenovanja, te su ovi nazivi dalje razvrstani u podgrupe na osnovu ovog kriterijuma.

Svetitelji su u narodu često smatrani zaštitnicima uopšte ili zaštitnicima nekih društvenih grupa. Otuda ne čudi da je to bio jedan od izvora motivacije prilikom imenovanja biljaka. Neki fitonimi povezuju se sa svetiteljem-zaštitnikom, a u vezi sa upotrebom vrednošću biljke. Tako se, na primer, biljka *Agrimonia eupatoria* L. tradicionalno povezuje sa životom italijanskog svetitelja Vilima (it. *San Guglielmo*; fr. *Saint Guillaume*). Njemu se pripisuju različita čuda, kao što je ozdravljenje jednog lovca kojeg je divlja svinja gotovo na smrt ranila. Sveti Vilim vratio ga je u život upra-

vo zahvaljujući ovoj biljci. Može se onda pretpostaviti da je zbog toga u italijanskom, a potom i u francuskom jeziku nazvana *erba di San Guglielmo* i *herbe de Saint Guillaume* (Bavusi, L'Erario 2018).

Analiza korpusa pokazala je da je veza svetitelj – upotrebna vrednost biljke zapravo znak za njenu lekovitost, tj. da se većina analiziranih fitonima odnosi na lekovite biljke. U narodnoj medicini biljka roda *Hyosciamus L.* smatra se blagotvornom protiv zubobolje. Kako se u slučaju ovog zdravstvenog problema narod moli Svetoj Apoloniji, biljka je nazvana *herbe de Sainte Apolline* (Toussaint 1906: 204). Veruje se da su sprášeni listovi biljke *Tussilago farfara L.* pomešani sa medom odlični za lečenje upala. Sveti Kvirin važio je za zaštitnika od čireva ili upala uha, te je i biljka nazvana *herbe de Saint Quirin* (Toussaint 1906: 182). Svetoj Kunegondi, zaštitnici dece kojoj preti smrt, posvećena je biljka *Eupatorium cannabinum L.* (fr. *herbe de Sainte Cunégonde*; it. *erba di Santa Cunegonda*) koja se koristi za lečenje dečijih bolesti (Toussaint 1906: 181). Sveti Antun Pustinjak bio je izlečitelj, a lečio je i kožne bolesti. Biljka *Epilobium angustifolium L.* ima lekovita svojstva u tretiranju rana i kožnih bolesti, te je po ovom svetitelju nazvana u francuskom jeziku *laurier/ osier de Saint Antoine*, a u italijanskom *erba di Sant'Antonio*. Sličan slučaj je i sa biljkom *Barbarea vulgaris R.Br.* u italijanskom poznatom kao *erba di Santa Barbara*, a u srpskom pod imenom *zjelje svete Barbare* imenovanoj po zaštitnici artiljeraca i rudara koji su često izloženi povređivanju, a biljka se smatra blagotvornom u lečenju rana. Zanimljivo je da je naučno ime biljke izvedeno iz njenog narodnog imena (Toussaint 1906: 98).

Svetitelji su smatrani ne samo zaštitnicima ljudi, već i zaštitnicima životinja. Na primer, biljka *Pulicaria dysenterica L.* naziva se *herbe de Saint Lioch*, a zabeleženo je da se tom svetitelju narod moli za zdravlje domaćih životinja. Navodi se da je nakon mise na dan praznika svetitelja sveštenik blagosiljao ovu biljku koju su seljaci nakon toga odnosili u svoje štale da bi zaštitila životinje od bolesti (Toussaint 1906: 181). U engleskom jeziku u ovu kategoriju se može svrstati biljka *St. Anthony's Nut (Conopodium majus Loret.)*. Sveti Antun se ikonografski uvek predstavlja sa svinjom i zaštitnik je uzgoja svinja, pa se čini da su one bile značajnija motivacija za imenovanje. Naime, ovom biljkom svinje se rado hrane, pa ona u engleskom jeziku ima i jasnije motivisana imena poput *Pignut* ili *Swine Bread* (Folkard 1892: 53, 536).

Neki od fitonima ne odnose se direktno na svetitelja, već na neki geografski pojam koji se sa tim svetiteljem dovodi u vezu. Obično je reč o području gde je ta biljka najrasprostranjenija. Biljka *Cerasus mahaleb L.* (fr. *bois/ cerisier de Sainte Lucie*; it. *ciliegio /legno di Santa Lucia*; engl. *Saint Lucie Cherry*) vodi poreklo iz šuma u Loreni gde se nalazi i manastir Svete Lucije (Toussaint 1906: 135). Zapadna Irska gde je rođen Sveti Patrik stanište je biljke *St. Patrick's cabbage (Saxifraga spathularis Brot.)* (Folkard 1892: 536). Smatra se da je biljka *Althaea officinalis L.* doneta iz Svete zemlje, otadžbine Svetog Jakova, te je u Francuskoj nazvana *bourdon de Saint Jacques*.

U korpusu je uočena i grupa narodnih naziva biljaka koja je motivisana različitim hrišćanskim legendama. Ime biljke *Nerium oleander L.* dovodi se u vezu s predanjem zabeleženim u jednom apokrifnom spisu prema kojem je svaki Marijin prosac imao zadatak da na oltar donese po jedan prut. Josif je, kako legenda kazuje, doneo grančicu

na kojoj su se u trenutku kad je postavljena na oltar odmah pojavili pupoljci prelepih cvetova oleandera. Tako je izbor za mladoženju pao baš na Josifa, a izbor imena na *mazza di San Giuseppe* u italijanskom i *fleur de Saint Joseph* u francuskom jeziku. Jedna druga biljka, *Achillea millefolium L.*, nosi ime istog svetitelja, ali ima drugačiju motivaciju. Legenda kaže da je Hrist ovom biljkom izlečio svoga oca Josifa, pa je biljka u francuskom jeziku nazvana *herbe de Saint Joseph*. Ova biljka nosi i narodno ime *herbe au charpentier* koja posredno upućuje na Josifa pominjući njegovo zanimanje budući da leksema *charpentier* na francuskom jeziku označava stolara (Goupil 2017). *Nigella damascena L.* biljka je koja ima veoma elastičan omotač čaure koji se pri dodiru naglo rasprskava, a seme se stoga daleko raspe. Ova osobina je podsetila narodnog nominatora na stradanje svetiteljke Katarine iz Aleksandrije. Naime, ona se, legenda kaže, spasla kazne razapinjanja na točak tako što ga je raznela na komade. Asocijacijom sa karakteristikom biljke, ona je nazvana na francuskom *herbe de Sainte Catherine*, a na engleskom jeziku *Katharine's flower*. *Ceratonía siliqua L.* u svim analiziranim jezicima nosi isto ime – *pain de Saint Jean-Baptiste* (fr.), *pane di San Giovanni* (it.), *Saint-John's-bread* (engl.) i *hleb svetog Jovana* (srp.). Predanje kaže da se Sveti Jovan Krstitelj hranio semenom ove biljke pomešanim sa medom dok je išao kroz pustinju. Jagorčevina (*Primula veris officinalis Jacq.*) jedino u srpskom jeziku ne nosi ime Svetog Petra iako se legenda koja je motivisala imenovanje u drugim jezicima sreće i na našim prostorima. U francuskom se ova biljka zove *herbe de Saint Pierre*, u italijanskom *herba di San Pietro*, a u engleskom postoje čak tri različite verzije ovog imena: *St. Peter's wort*, *Herb Peter* i *St. Peter's keys*. Legenda kaže da je jednoga dana Sveti Petar sa neba bacio ključeve od raja pošto je saznao da Bog ima još jedan par ključeva. Oni su pali u jednu oblast u severnoj Evropi gde je nikla prva jagorčevina (La Rovere 2006: 116). Negde se, pak, pominje da cvast biljke podseća na svežanj ključeva, te da odatle potiče i njeno ime (Folkard 1892). Za kantarion (*Hypericum perforatum L.*) vezuje se legenda da su ga vitezovi Svetog Jovana Krstitelja tokom krstaških ratova nosili uza se da bi njime vidali rane posle bitaka u kojima su učestvovali. Otuda se biljka zove *herbe de la Saint Jean* (fr.) ili *erba di San Giovanni* (it.) (Mességué 1975). Moguće je da je analogijom ova biljka u engleskom jeziku dobila ime *Soldier's woundwort*. U engleskom jeziku se za istu ovu biljku, koja se naziva i *St. John's wort*, vezuje predanje da se mrlje na njenim listovima pojavljuju na dan pogubljenja Svetog Jovana, 29. avgusta. Đurđevak (*Convallaria majalis L.*) se naziva *fleur de saint Léonard* (fr.)/ *fiore di san Leonardo* (it.) jer se veruje da je izrastao iz krvi svetog Leonarda dok se borio sa zmajem (Goupil 2017).

U korpusu su uočene i biljke za čiju je denominaciju zaslužna narodna etimologija. Jedan od takvih fitonima je *herbe de Saint Pierre* (*Parietaria officinalis L.*). Ova biljka, koja raste u kamenu, nije dobila ime po svetitelju, kako bi se na prvi pogled moglo zaključiti, već po staništu. U francuskom jeziku ime svetitelja podudara se sa leksemom *pierre* (fr.) – *kamen* (Toussaint 1906: 239). U srpskom jeziku *Euphrasia officinalis L.* ima više morfoloških oblika fitonima – *vidac*, *vidovac*, *vidova trava*. Nije jasno da li je izvor motivacije za njeno imenovanje Sveti Vid, hrišćanski naslednik paganskog boga svetla, Svantevida (Vajs 1989: 263), ili upotrebna vrednost biljke koja se koristi za lečenje očnih bolesti.

3.2. Fitonimi motivisani praznovanjem svetitelja ili nekim velikim hrišćanskim praznikom

Druga velika kategorija fitonima iz korpusa odnosi se na biljke imenovane po najvećim hrišćanskim praznicima, s jedne strane, i na one motivisane praznovanjem pojedinih svetitelja, sa druge.

Neka od zabeleženih narodnih imena biljaka motivisana su Uskrsom i Božićem. U francuskom to su *pâquette, fleur/ oseille de Pâques, étoile/ rose de Noël*; u italijanskom *fiore di Pasqua, stella/ rosa di Natale*, u engleskom *Easter-flower/ lily/ rose, Pasque-flower, Christmas Flower/ Rose/ Tree*; a u srpskom jeziku *cvetak vaskrsnuća, božićnjak i božićna zvezda*. U delu korpusa koji se odnosi na francuski jezik jedan fitonim motivisan je praznovanjem Velikog petka (*fleur du Vendredi-Saint*), dok u je srpskom motivacija uskršnjim praznicima retka. Vreme javljanja ovih biljaka u periodu proslave velikih hrišćanskih praznika najčešća je motivacija. Međutim, i neke druge osobine ili pak legende nalaze se u osnovi denominacije. Za biljku *étoile de Noël* (fr.)/ *stella di Natale* (it.)/ *božićna zvezda* (srp.) vezuje se legenda nastala u Meksiku odakle je ova biljka poreklom. Siromašna devojka htela je da u božićnoj noći prinese dar Hristu, ali kako nije imala novca, sačinila je buket od grančica i trava u nadi da će njen dar biti dovoljan jer je pripremljen sa mnogo ljubavi. Tokom mise desilo se čudo – iz buketa počeli su da se javljaju crveni cvetovi u obliku zvezde. Od tada je ovaj cvet postao simbol Božića i poklanja se baš na ovaj dan (Sacchetti 2016). Isto tako, karakteristika biljke *Anastatica hierochuntica L.* da čak i osušena može da oživi i ozeleni kada se stavi u vodu (Dubos-Aubin 2002: 132) dala joj je u srpskom jeziku narodno ime *cvetak vaskrsnuća*.

Pored ovih praznika, odavanje počasti pojedinim svetiteljima na dan kada se praznuju predstavljalo je izvor motivacije za imenovanje biljaka. Još u hrišćanskom srednjem veku pojedine biljke su u svakom godišnjem dobu posvećivane određenom svetitelju u zavisnosti od njegovih atributa sa ciljem da ga se tokom cele godine, prema ritmu poljskih radova, ljudi sećaju i slave njegov život (Dubois-Aubin 2002: 134). U francuskom i italijanskom, pa u nekim slučajevima i u srpskom jeziku, pojedine biljke imenovane su prema vremenu branja i običajima vezanim za praznovanje svetitelja.

De Gubernatisova teza da najveću magijsku moć imaju biljke posvećene Bogorodici i Svetom Jovanu (De Gubernatis 1878: 284) našla je svoju potvrdu i u velikom broju fitonima iz korpusa koji nose ime Svetog Jovana. On se smatra simbolom svetlosti i praznuje se na letnju ravnodnevicu, 24. juna. Značaj Svetog Jovana potiče i od činjenice da je viđen kao vesnik Hristovog rođenja, jer je rođen šest meseci ranije (De Gubernatis 1878). Otuda ne čudi što sav hrišćanski svet pridaje veoma veliki značaj ovom svetitelju. Biljke koje su mu posvećene deo su brojnih rituala i običaja koji se izvode u vreme njegovog praznika. Tako se, na primer, kantarion (fr. *herbe de Saint Jean*, it. *erba di San Giovanni*, engl. *St. John's wort*, srp. *ivanova trava*) bere na praznik Svetog Jovana budući da je tada u punom cvetu (Čajkanović 1985). On se, kao i druge biljke koje nose ime ovog svetitelja, koristio protiv uroka. Zbog svog apotropejskog karaktera nekada davno se nazivao *Fuga daemonum* – *đavolje bekstvo*

(Toussaint 1906: 117). Na Siciliji se ova biljka, ako je ubrana na dan Svetog Jovana, stavlja u ulje da bi se dobio melem protiv rana (De Gubernatis 1878). *Artemisia vulgaris* L. (fr. *fleur de Saint-Jean*, it. *pianta di San Giovanni*, engl. *St. John's plant*), druga biljka ovog imena, jedna je od 32 biljke koja, ukoliko se ubere u zoru na praznik 24. juna, ima izuzetno blagotvorno dejstvo. Običaj je bio i da se od nje izrađuju pojasevi i pletu venci. Otuda se u francuskom jeziku ona ne naziva samo po svetitelju, već drugi deo fitonima ukazuje na ove predmete – *couronne* ili *ceinture de Saint-Jean* (Toussaint 1906: 177). I od cvetova biljke *Galium verum* L. (fr. *fleur de la Saint-Jean*, it. *fior San Giovanni*, srp. *ivanjsko/ivanovo cveće, ivan-cvet*) ubranih na ovaj praznik po običaju su se pleli venčiči (Sofrić 1912/1990). Ipak, ovaj običaj ne vezuje se samo za biljke Svetog Jovana, već i za drugo cveće ubrano o letnjim crkvenim praznicima (Špis Čulum 1995). Tu spada i *Achillea millefolium* L. (fr. *herbe de Saint-Jean*, it. *erba di San Giovanni*, srp. *belo ivanjsko cveće*). Zanimljivo je da ova biljka na srpskom jeziku nosi ime dva različita svetitelja – Jovana i Petra (*petrovsko cveće*). Ova dva praznika padaju po crkvenom kalendaru veoma blizu (Petrovdan se praznuje 29. juna), pa je otuda moguće da se motivacija zbog ove blizine datuma preklopila. Za praznik Svete Barbare koji pada 4. decembra, vezuje se običaj da se lišće biljke *Barbarea vulgaris* R.Br. (fr. *herbe de Sainte Barbe*, it. *erba di Santa Barbara*, engl. *St. Barbara's herb*, srp. *zelje svete Barbare*) jede kao salata jer ostaje zeleno do zime (Vajs 1989). *Anagallis arvensis* L. – *vidova trava* – cveta uoči Vidovdana, a žene su je pred ovaj praznik stavljale pod jastuk (Špis Čulum 1995, Sofrić 1912/1990).

Posebnu grupu fitonima čine ona imena biljaka koja su motivisana vremenom cvetanja ili sazrevanja na neki hrišćanski praznik. Tako je, na primer, opšte poznato da *đurđevak* cveta na Đurđevdan koji se slavi 6. maja. Interesantno je da je ova biljka i u engleskom jeziku motivisana vremenom cvetanja, ali bez hrišćanske konotacije, te se zove *May Lilly/May Blossoms* po imenu meseca cvetanja. U korpusu je zabeležen i fitonim motivisan vremenom sazrevanja ploda biljke *Ribes rubrum* L. koja se na srpskom jeziku naziva *petrovsko/ivanovo grožđe*. Kao i kod vrste *Achillea millefolium* L., ovaj fitonim je dvojako motivisan svetiteljima koji se slave krajem juna u razmaku od samo nekoliko dana (Vajs 1989). Koren biljke *Geum urbanum* L. prikuplja se u martu kada pada praznik Svetog Benedikta (21. mart), te se za nju vezuju francuski fitonim *herbe de Saint Benoît*, italijanski *erba di San Benedetto* i engleski *St. Benedict's herb*.

U kojoj je meri motivacija fitonima kontekstualno uslovljena pokazuju i primeri iz korpusa u kojima jedna biljna vrsta može da nosi različita imena svetitelja jer se javlja na različitim staništima ili ima višestruku namenu. Na primer, *Epilobium angustifolium* L. u italijanskom jeziku naziva se *erba di sant'Antonio* u ravničarskim krajevima jer cveta polovinom juna kada i pada praznik Svetog Antuna (13. jun). Ista biljka u planinskim krajevima, na nadmorskoj visini od preko 1000 m, cveta nešto kasnije, krajem jula, kada se slavi praznik Svete Ane (25. juli), te se tamo naziva *fiore di sant'Anna*. Različiti svetitelji u strukturi fitonima mogu ukazati i na vezu između vremena branja biljke i određene grupe za koju se veruje da je taj svetitelj štiti. Na primer, biljna vrsta *Senecio jacobaea* L. u francuskom jeziku naziva se *herbe de Saint-Roch* ako se bere na praznik ovog svetitelja, a namenjena je zaštititi stoke. Ukoliko

se, pak, bere na praznik svetog Jakova, smatra se lekovitom za ljude, ali tada nosi ime *herbe de Saint-Jacques* (Goupil 2017). Biljke mogu biti imenovane prema različitim svetiteljima i u zavisnosti od oblasti u kojoj se javljaju, a kao primer može se uzeti hagiotropizam biljke *Barbarea* koja se naziva *herbe sainte-Barbe*, *herbe de sainte Marguerite*, *herbe de saint Julien* ili *herbe de saint Sylvain* (Vitale-Brovarone 1997). Velika je verovatnoća da će biljka, kada jednom iz bilo kog razloga dobije ime po nekom svetitelju, dobiti i druga imena koja će sadržati druge sanktoreme (Vitale-Brovarone 1997).

Poslednji segment analize odnosio se na utvrđivanje podudarnosti fitonima u ispitivanim jezicima. Pod podudarnošću podrazumevana je pojava istog sanktorema u fitonimu, dok su razlike mogle postojati u drugim morfološkim elementima. Tako, na primer, biljka *Artemisia vulgaris L.* u francuskom nosi ime *fleur de Saint Jean*, a u italijanskom *pianta di San Giovanni*, a biljka *Crithmum maritimum L.* u srpskom jeziku naziva se *trava svetog Petra*, a u engleskom *Peter's Cress*.

Bilo je očekivano da će se najveći broj podudaranja sresti isključivo između dva romanska jezika. Ovakva pretpostavka pokazala se naizgled tačnom, budući da se nazivi 31 biljke na francuskom i italijanskom jeziku podudaraju. Međutim, suprotno očekivanjima, 21 od 31 biljne vrste pored paralelnih francuskih i italijanskih naziva ima i engleske geosinonime, nosioce istih sanktorema. U ovoj grupi uočena je velika raznovrsnost svetitelja koji su motivisali imenovanje biljaka. Naime, samo su Sveti Jakov i Sveta Ana motivatori više fitonima, u četiri, odnosno dva slučaja, dok svi ostali fitonimi sadrže imena različitih svetitelja. Fitonimi su u sva četiri jezika istovremeno motivisana istim religijskim sadržajima samo kod 6 biljnih vrsta, i to u po dva slučaja Božićem i Svetim Jovanom. Kod 3 biljne vrste uočena su podudaranja u italijanskom, francuskom i srpskom, kod 2 u francuskom i engleskom, dok se u francuskom, odnosno italijanskom i srpskom jeziku poklapaju fitonimi samo po jedne biljne vrste. Zanimljivo je da motivisanost istim svetiteljem nije zabeležena samo u delu korpusa koji se odnosi na italijanski i engleski jezik.

3. Umesto zaključka

Svetitelji i njima posvećeni praznici pokazali su se kao čest podsticaj za imenovanje u širem kontekstu denominativnih postupaka motivisanih religijskim sadržajima. Nakon što je sproveden ovaj segment istraživanja, može se zaključiti da se svi fitonimi iz korpusa svrstavaju u kategoriju posredno motivisanih naziva. Asocijativne veze su različite i iskazuju odnos naroda prema svetiteljima i praznicima. Nominator često povezuje upotrebnu vrednost biljke sa imenom svetitelja, a na osnovu verovanja da on delujući kroz datu biljku može blagotvorno uticati ili doprineti izlečenju najčešće ljudi, ali i životinja. Brojna narodna predanja su sažeta i domišljato utkana u mnoge fitonime. Na taj način ne samo da je stvoren poseban leksički sloj, nego je i do današnjih dana tradicija sačuvana od zaborava. U pojedinim slučajevima nominator je razvio asocijativne veze između staništa biljke i svetitelja, te je sanktoreme uključio

i u ove fitonime. Poštovanje hrišćanskih praznika, bilo da je reč o onim najvećim ili pak onima koji slave značajnije i manje značajne svetitelje, izražava se često kroz denominacijske postupke u fitonimiji.

Uparedna analiza naziva u ispitivanim jezicima pokazala je najveći broj poklapanja u francuskom, italijanskom i engleskom jeziku. Otuda bi se mogao izvesti zaključak da kontekst katoličanstva vezan za francuski i italijanski jezik nije bio presudan za nastajanje geosinonima, budući da se znatan broj istih naziva javlja u engleskom, a daleko manji u srpskom jeziku. To nadalje znači da širi religijski kontekst i tradicija zapravo prevazilaze granice nametnute jezikom i crkvenim podelama. Narodnom nominatoru i inače je bila značajnija tradicija vezana za svetitelja od njegove eklezijastičke uloge.

Velika raznovrsnost sanktorema prisutnih u korpusu koji se odnose ne samo na najznačajnije i u svim hrišćanskim zemljama prisutne i poštovane svetitelje, već i na one manje poznate ili u našem okruženju gotovo sasvim nepoznate, verovatno se može objasniti uticajem različitih tradicija i kulturnih konteksta.

Nakon sprovedenog istraživanja i sagledanih rezultata neki zaključci ostaju nepotpuni budući da je ovaj rad prišao problemu sa lingvističke strane, dok davanje konačnih sudova zahteva interdisciplinarni pristup ovoj problematici i njeno stručno sagledavanje i sa etnološkog, kulturološkog i folklorističkog aspekta. Ispitivanje fitonima, dakle, ne može biti iscrpno ukoliko se u njega ne uključe i druge, nelingvističke discipline.

Literatura

- Bavusi, A. e L'Erario, V. (2018). „Il Cammino di San Guglielmo da Vercelli“ in Pandosia. Scambio e ideazione sulla cultura e l'ambiente [Online]. Available: <http://www.pandosia.org/il-cammino-san-guglielmo-da-vercelli/> [14.4.2019]
- Britten, J., and Holland, R. (1886). *A Dictionary of English Plant-Names*. London: Trubner & Co., Ludgate Hill.
- Capasso, F. (2011). *Farmacognosia*. Milano: Springer – Verlag Italia.
- Crevatin, F. (2002). *Letimologia come processo di indagine culturale*. Napoli: Aion.
- Čajkanović, V. (1985). *Rečnik srpskih narodnih verovanja o biljkama, Rukopis priredio i dopunio Vojislav Đurić*. Beograd: Srpska književna zadruga i SANU.
- De Gubernatis, A. (1878). *La mythologie des plantes ou les légendes du règne végétal. Tome premier*. Paris: C. Reinwald et Cie.
- De Gubernatis, A. (1882). *La mythologie des plantes ou les légendes du règne végétal. Tome second*. Paris: C. Reinwald.
- Dubois-Aubin, H. (2002). *L'esprit des fleurs, Mythes, Légendes et croyances*. Le Coudray-Macouard: Cheminements.
- Folkard, R. (1892). *Plant Lore, Legends, and Lyrics: Embracing the Myths, Traditions, Superstitions, and Folk-Lore of the Plant Kingdom*. London: Sampson, Low, Marston & Company.

- Garnier, G., Bézanger-Beauquesne, L., et Debraux, G. (1961). *Ressources médicinales de la flore française, Tome I et II*. Paris: Vigot frères éditeurs.
- Goupil, T. (2017). *Croyances phytoreligieuses et phytomythologiques : plantes des dieux et herbes mythologiques*. *Evaxiana* 3, 157–162. Société Botanique du Centre-Ouest. Retrieved April 25, 2019, from Evaxiana database.
- La Rovere, G. (2006). *Le Piante della Bellezza*. Bologna: L'Airone.
- Mességué, M. (1975). *Mon herbier de santé*, Paris: Coéditions Robert Laffont/Tchou – Opera Mundi.
- Mirić, M. (2007). Izvori motivacije za nominaciju lekovitog bilja u francuskom i srpskom jeziku. U: I. Lakić i N. Kostić (ur.), *Language for Specific Purposes* (102-109). Podgorica: Univerzitet Crne Gore i Institut za strane jezike.
- Nikolov, H. (1996). *Dictionnaire of plant names in Latin, German, English and French*. Berlin, Stuttgart: J. Cramer.
- Paris, R. R., et Moyses, H. (1965). *Matière médicale, tomes I–III*. Paris: Masson et Cie.
- Penzig, O. A. J. (1972). *Flora popolare italiana: raccolta dei nomi dialettali delle principali piante indigene coltivate in Italia*. Bologna: Edagricole.
- Sacchetti, F. (2016). „Perché a Natale si regala la Stella di Natale?“ In *Focus* [Online]. Available: <https://www.focus.it/cultura/curiosita/perche-a-natale-si-regala-la-stella-di-natale> [25.4.2019.]
- Samardžić, M. (2011). *Pogled na reči*. Beograd: Filološki fakultet.
- San Giorgio, A. (1870). *Catalogo poliglotta delle piante*. Firenze: Stabilimento di Giuseppe Pellas.
- Scarlat, C., et Signorini C. (2006–2007). Quelques désignations de l'arum tacheté (*Arum maculatum* L.) dans les dialectes gallo-romans et daco-roumains, *Linguistica atlantica*, 27-28, 101-106.
- Simonović, D. (1959). *Botanički rečnik (imena biljaka)*. Beograd: Naučno delo, Izdavačka ustanova Srpske akademije nauka.
- Sofrić, P. (1990). *Glavnije bilje u narodnom verovanju i pevanju kod nas Srba, po Angelu de Gubernatisu; skupio i sastavio Niševljanin (fototipsko izdanje iz 1912. godine)*. Beograd: BIGZ. (Originalno delo objavljeno 1912).
- Špis-Ćulum, M. L. (1995). Fitonimija jugozapadne Bačke (korovska flora). *Srpski dijalekto-loški zbornik*, XLI, 397–490.
- Šulek, B. (1879). *Jugoslavenski imenik bilja*. Zagreb: Dioničke tiskare.
- Toussaint, L'Abbé. (1906). *Etude étymologique sur les flores normande et parisienne comprenant les noms scientifiques, français et normands, des plantes indigènes et communément cultivées*. Rouen: Imprimerie Lecerc fils.
- Tucakov, J. (1948). *Farmakognozija*. Beograd: Naučna knjiga.
- Vajs, N. (1989). Struktura fitonima onomasiološki motiviranih religijom i drugim srodnim sadržajima. *Rasprave: časopis Instituta za hrvatski jezik i jezikoslovlje*, 15(1), 239–273.
- Vitale-Brovarone, A. (1997). La terminologie botanique. In G. Di Stefano, R.M. Bidler, (eds.), *Le Moyen Français 39-40-41, Autour de Jacques Monfrin. Néologie et création verbale. Actes du Colloque international* (649-680), Montréal: Université McGill.

- Wierzbicka, A. (1992). *Semantics, Culture and Cognition: Universal Human Concepts in Culture-Specific Configurations*. Oxford: OUP.
- Zamfirescu, O. (2017). Folk botanical nomenclature – between structured and non-structured lexis. *Diacronia* 5, 1–11. <https://dx.doi.org/10.17684/i5A70en>
- Zečević, S. (2007). *Srpska etnomitologija*. Beograd: Službeni glasnik.

Danijela Đorović
Milica Mirić

SAINTS AND FEASTS IN THE CONTEXT OF PLANT NAMING IN FRENCH, ITALIAN, ENGLISH AND SERBIAN LANGUAGE

Summary

Folk plant names constitute a specific layer of each language's lexicon suited not only for linguistic analysis, but also for exploring the cultural traits of the environment they originated from. A review of the relevant botanical literature reveals that a considerable number of plant names contain within their structure numerous religious concepts. This paper examines the influence of religion and folk beliefs on plant naming processes in French, Italian, English and Serbian. The research is based on the comparative analysis of phytonyms semantically motivated by the names of saints and their feasts. Since in the majority of these phytonyms different beliefs in protective and healing powers of plants are enshrined, it is no wonder that most of such plants fall into the category of medicinal herbs. As the lexico-semantic analysis conducted for the purpose of this paper deals with plant names in one Germanic, two Romance and one Slavic language, different cultural contexts, as crucial extralinguistic components, were expected to play a relevant role in determining the motivation of denomination processes. The results, however, indicate that semantic motivation of some phytonyms can go beyond single cultures and be influenced by more universal religious feelings and beliefs.

ddjorovi@f.bg.ac.rs